

ტარიელ ფუტკარაძე

ქუთაისის გამორჩეული როლის ბანაპირობებელი მიზეზებისათვის საქართველოს ენობრივ-კულტურულ-სახელმწიფოებრივ ისტორიაში

ქუთაისი ოდითგანვე იყო და არის ქართული კულტურისა და სულიერების ცენტრი. ქართველი ერის ისტორიაში ასეთი როლი და ფუნქცია განსაზღვრა ერთმა მთავარმა ფაქტორმა: ქუთაისის ქვეყანა (ძველი შიდა ეგრისი, მოხირისი; იმერეთი) ყოველმხრივ დაცული იყო სხვა ქართული განაპირა მხარეებით:

- ჩრდილოეთიდან კავკასიონის მთაგრებილით, რომლის გადმოსასვლელებს აკონტროლებდნენ სვანეთისა თუ რაჭა-ლეჩხუმის ქართველები;

- სამხრეთიდან მეციხოვნეობდნენ ისტორიული მესხეთის ქართველები;

- აღმოსავლეთიდან - ქართლები;

- დასავლეთიდან - ზღვა.

შესაბამისად, ცენტრალური საქართველოს ამ ნაწილში მცხოვრებ ნიჭიერ ქართველებს მეტი დრო და განწყობა ჰქონდათ შემოქმედებითი აზროვნებისა და კულტურის განვითარებისათვის. ასეთმა გეოგრაფიულმა მდებარეობამ განაპირობა ქუთაისის განსაკუთრებული როლი. ქუთაისის განსაკუთრებული ისტორიული როლის მაჩვენებელი რამდენიმე ფაქტი:

1. *we1TaRricxvaTa mijnaze berZnul-bizantiuri samyarosaTvis 15 saukuniT adre arsebuli kolxuri samyaro _ aias mefe aietis saxelmwifo _ asocirdeba quTaisTan:*

შდრ.:

ჰეროდოტეს მიხედვით, აია “კოლხიდის” უძველესი სახელია. ზოგადად, ანტიკური ტრადიციის მიხედვით (ეგსტათი თესალონიკელი; XII ს. და სხვ.) “ილიადასა” და “ოდისეას” აია “კოლხიკეს” ადგილობრივი სახელია. იხ., ასევე, აპოლონიოს როდოსელი: “კოლხეთ-აია ხომ კიდეშია, სადაც თავდება ზღვა და ხმელეთი“. ამავე ავტორთან პირველადაა მოხსენიებული კვტაიისი [კოტაისი, კუტაია, კვტადა] “ქუთაისი“. ბერძენ ავტორთა წინააღმდეგობრივი ცნობების საფუძველზე დანამდვილებით შეუძლებელია ითქვას, აიეტის ქალაქი ჭოროხის ხეობაში იყო თუ რიონის ხეობაში, მაგრამ ფაქტია, რომ ძვ. წ. III საუკუნეში შექმნილი აპოლონიოს როდოსელის “არგონავტიკის” შემდეგ აიეტისა და ოქროს საწმისის ისტორია მჭიდროდ დაუკავშირდა ქალაქ ქუთაისს, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ანტიკური სამყაროსათვის კოლხური ცივილიზაციის ცენტრი ქუთაისის ქვეყანაა. ამას ადასტურებს არიანეს ცნობის მიხედვით შექმნილი V საუკუნის ანონიმი ავტორის ნაშრომი: “მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო” და პროკოპი კესარიელის “გუთებთან ბრძოლა“, სადაც ქუთაისთანაა გაიგივებული

ძველი კოლხა თუ უფრო გვიანდელი კოლხიკე. ამ პერიოდში პროკოპის მიერ “ქუთაისის ქვეყანა” მოხირისად¹ იწოდება; ლაზიკისა თუ მოხირისის მთავარი ქალაქი კი არის ქუთათისი; კერძოდ:

პროკოპი კესარიელი (VI ს.): “მოხირისის მხარეს ჩამოუდის ერთი მდინარე, სახელად რეონი; მის სანაპიროებთან ძველადვე კოლხებს აუგიათ ციხე, რომელიც შემდეგ ხანებში მათ მეტწილად მიწასთან გაუსწორებიათ, რადგან ის მეტად დაბალ ვაკეზე მდებარეობდა და მათი აზრით ადვილად მისასვლელი იყო. მაშინ ამ ციხეს kotaions uwodebdnen elinur eniT, amJamad ki mas lazebi quTaTiss eZaxian; berZnuli enis ucodinarobiT mosdiT, rom am saxelwodebis namdvili saxe Seryvnes. ase aqvs es moTxrobili arianes. სხვები კი ამბობენ, ძველ დროში ამ ადგილას ქალაქი იყო და კვიტაიონი ეწოდებოდაო; აქაური იყო აიეტი, რის გამოც პოეტები მას კვიტაიელს ეძახდნენ, კოლხიდის ქვეყანას კი კვიტატიდსო“ (georgika 2, 1965: 195-197. prokopi kesarieli, "goTebTan brZola"; http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/3326/1/Georgika_1965_tomi_II.pdf) .

აქვე იხ., მერი ინაძე:

“კოლხთა ძირითადი ბირთვის ხელში, ამ დროს აღმოჩნდა ქვეყნის ყველაზე ნოციერი და ბუნებრივი რესურსებით მდიდარი მიწები, სახელდობრ, მდ. რიონის გაყოლებით და მის ჩრდილოეთით მდებარე ტერიტორია, qalaq quTaisis sanaxebidan zRvamde (ეს ტერიტორია მოიცავდა პროკოპი კესარიელთან მოხსენიებულ მოხირისის დიდ ნაწილს)... ამ მდიდარი მფლობელობის საფუძველზე, აღმოცენდა კოლხეთის მეფის ხელისუფლება (ძვ. წ. VI ს-ის მეორე ნახევრიდან). აქედანვე უნდა მომხდარიყო ამ ქვეყნის გარშემო მდებარე მიწების, ეთნო-ტერიტორიული და სამეურნეო ერთეულების შემომტკიცება-შემოკრება და შემდეგ მათი კოლხეთის სამეფოს საგამგეო ოლქებად ჩამოყალიბება. მდინარე რიონის ქვემო და ზემო წელით შემოსაზღვრული მხარე რომ კოლხთა სამეფო სახლის ძირითადი და უძველესი საკუთრება უნდა ყოფილიყო, ამის დასტურია ლეონტი მროველთან (“ფარნავაზის ცხოვრებაში”) დაცული ის ცნობაც, რომ ფარნავაზის მიერ დასავლეთ საქართველოზე ქართლის პოლიტიკური გავლენის გავრცელების შემდეგ, როცა ქუჯის შემოეცალნენ ქვეყნის საგამგეო-ადმინისტრაციული ოლქები, მას საერისთაოდ დარჩა მხოლოდ მდ. რიონიდან ეგრისწყლამდე და ზღვამდე მდებარე მიწა-წყალი. ჭუჯის es egrisad wodebuli "saerisTavo" teritoriulad emTxveva winaantikuri xanis kolxTa wamyvani satomo birTvis adgilsacxovriss – “კუტაის მიწას“. აქ მდებარეობდა ამ ქვეყნის მთავარი ქალაქი “კუტაია“ და აქვე, ამ მიწა-წყლის შუაგულში, მდინარე

¹ moxirisis sazRvrebi bizantiuri wyaroebis mixedviT: dasavleTiT cxeniswyali, aRmosavleTiT skanda-Sorapnis sasazRvro xazi, samxreTiT - rioni, CrdiloeTiT - xvamlis mTisa da nageralas qedis ferdobebis ZirSi gamavali xazi (o. lanCava, 1996: 68).

ტეხურის ნაპირზე ქუჯიმ ააგო ციხე-გოჯი არქეოპოლისი, კოლხთა სამეფოს მეორე დედაქალაქი... ეჭვი არ არის, რომ მიწა, რომელსაც ფარნავაზი უტოვებს ქუჯის და სადაც ქუჯი თვითონ აგებს ციხეს – პოლიტიკური ძალაუფლების ამ სიმბოლოს, მისი საკუთრებაა, მისი მამაპაპისეული მამულია და ამდენად, სამეფო დომენიც აქ არის“ (მ. ინაძე, 1994).

2. "qarTlis cxovrebi" avtorTa mixedviT, umetes SemTxvevaSi, egrisi aris qarTlis saxelmwifos erT-erTi Bevi /kuTxe/saerisTavo (თუმცა, ზოგ შემთხვევაში, არაბობის დროს თუ შემდეგ, ქართლის სემანტიკა უკვე დავიწროებულია); "egrisi" gv xvdeba 17-jer; umetes SemTxvevebSi aRniSnavs saerisTavos²; kerZod:

2.1. azonis mefobis wina perodSi xunani, Sida qarTli da egrisi erT rangSi ganixileba (leonti mroveli, 1955 <http://www.amsi.ge/istoria/qc/>):

“ვერ წინააღუდგეს თარგამოსიანნი, რამეთუ იყო სიმრავლე ურიცხვ ხაზართა, წარტყუნეს ქუეყანა თარგამოსიანთა, და შემუსრნეს ყოველნი ქალაქნი არარატისანი და მასისისანი და ჩრდილოსანი. და დაურჩეს ციხე-ქალაქნი: თუხარისი, სამშულდე და მტუერის-ციხე, რომელ არს ხუნანი, შიდა-ქართლი და ეგრისი /ლიხს იქეთ დასავლეთ საქართველოს ყუბანის შესართავამდე/.

2.2. farnavazis dros qarTlis saxelmwifos erT-erTi saerisTavo egrisi, romlis sazRvrebi aq Semcirebulia da moicavs rionis marjvena sanapirodan egriswylamde:

“მაშინ ფარნავაზ მეორე დაჲ თჳსი მისცა ქუჯის ცოლად. და მისცა ქუჯის ქუეყანა ეგრის წყალსა და რიონს შუა, ზღვთგან მთამდე, რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი, და დაამტკიცა იგი ერის-თავად მუნ. და მან ქუჯი აღაშენა ციხე-გოჯი“ (iqve).

Sdr.: egrisis meore nawili _ rionis marcxena sanapiro mesxeTis sazRvramde da zRvamde _ ukve iwodeba margveTad:

“ერთი გაგზავნა მარგვს ერის-თავად, და მისცა მცირით მთითგან, რომელ არს ლიხი, ვიდრე ზღუადმდე, რიონს ზემოთ. და ამან-ვე ფარნავაზ აღაშენა ორნი ციხენი, შორაპანი და დიმნა“ (iqve).

2.3. farnavazis qarTlis saxelmwifos mxareebi/saerisTavoebi:„

“მაშინ ფარნავაზ უშიშ იქმნა ყოველთა მტერთა თმსთავან და მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურსა ზედა. და განამრავლნა ყოველნი მკედარნი ქართლოსიანნი, განაწესნა ერის-თავნი რვანი და სპასპეტი.

² Sdr.: berZnebis, maSindeli dampyroblebis, mixedviT, "lazika" da "iberia" sxvadasxva saxelmwifoebia (ix. mag., straboni); kerZod, "lazika" berZnebs daqvemdebarebuli qarTuli provinciaa, xolo "egrisi" - qarTlis saerisTavo; "qarTli" qarTul wyareobSi metwilad moicavs sruliad saqarTvelos (arabobamde!); xolo strabonis mier gamoyenebulი qoronimi: "iberia" mxolod aRmosavleT saqarTvelos moicavs; vrceli msjelobisaTvis ix., t. futkaraZe, qarTvelebi, Tb., 2005.

ერთი გაგზავნა მარგვს ერის-თავად, და მისცა მცირით მთითგან, რომელ არს ლიხი, ვიდრე ზღუადმდე, რიონს ზემოთ. და ამან-ვე ფარნავაზ ალაშენა ორნი ციხენი, შორაპანი და დიშნა.

და გაგზავნა მეორე კახეთისა ერის-თავად, და მისცა არავგვგან ვიდრე ჰერეთამდე, რომელ არს კახეთი და კუხეთი.

მესამე გაგზავნა ხუნანისა ერის-თავად, და მისცა ბერდუჯის მდინარიტგან ვიდრე ტფილისამდე და გაჩიანთამდის, რომელ არს გარდაბანი.

მეოთხე გაგზავნა სამშულდის ერის-თავად, და მისცა სკვრეთისა მდინარიტგან ვიდრე მთამდე, რომელ არს ტაშირი და აბოცი.

მეხუთე გაგზავნა წუნდის ერის-თავად, და მისცა ფანვარიტგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა, რომელ არს ჯავახეთი და კოლა და არტანი.

მეექუსე გაგზავნა ოძრჯის ერის-თავად, და მისცა ტასისკარიტგან ვიდრე არსიანთამდის, ნოსტის თავიტგან ზღუადმდის, რომელ არს სამცხე და აჭარა.

მეშუდე გაგზავნა კლარჯეთის ერის-თავად, და მისცა არსიანიტგან ზღუადმდე. და *merve, quji, iyo eris-Tavi egrisisa*.

ხოლო ერთი დაადგინა სპასპეტად და მისცა ტფილისიტგან და არავგვგან ვიდრე ტასისკარამდე და ფანვარადმდე, რომელ არს შიდა-ქართლი. და ესე სპასპეტი იყო შემდგომად-ვე წინაშე მეფისა, მთავრობით განაგებდის ყოველთა ერის-თავთა ზედა. ხოლო ამათ ერის-თავთა ქუეშე, ადგილთა და ადგილთა, განაჩინა სპასალარნი და ათასის-თავნი, და მათ ყოველთაგან მოვიდოდა ხარკი სამეფო და საერისთავო.

ესრეთ განაწესა ესე ყოველი ფარნავაზ მიმგავსებულად სამეფოსა სპარსთასა“ (*leonti mroveli, 1955 <http://www.amsi.ge/istoria/qc/>*).

2.4. klarjeTis, windisa da egrisis erisTavebi, rogorc qarTlis saxelmwifos erisTavebi, erT rangSi ganixileba:

“მაშინ განდგეს ერის-თავნი დასავლეთისანი ხუთნი: ორნი ერის-თავნი ეგრისისანი, ერთი ოძრჯისა, ერთი კლარჯეთისა და ერთი წუნდისა. ეზრახნეს ესე სომეხთა მეფესა, და ითხოვეს ძე მისი მეფედ, რამეთუ დის-წული იყო ამაზასპისი. მაშინ სომეხთა მეფე ძალითა მრავლითა წარმოემართა ქართლად, და მოირთო ძალი საბერძნეთით-ცა. და ეზრახნეს ოვსთა-ცა, ხოლო ოვსნი სიხარულითა წარმოვიდეს, რამეთუ მესისხლე იყო ამაზასპ მათი. და გარდამოვლეს გზა თაკურისა, და მოვიდეს ერის-თავთა თანა ეგრისათა“ (იქვე).

2.5. vaxtang gorgasali 10 wlis roca iyo, osebma gaanadgures qarTlis saxelmwifo garda ramdenime kuTxisa/xevisa _ egrisisa, kaxeTisa da klarjeTisa:

“მაშინ ვითარ იქმნა ვახტანგ წლისა ათისა, გარდამოვიდეს ოვსნი სპანი ურიცხუნი და მოტყუენეს ქართლი თავიტგან მტკურისათ ვიდრე ხუნანამდე, და მოაოჯრნეს ველნი არამედ ციხე-ქალაქნი დაურჩეს, თვნიერ კასპისა. ხოლო კასპი ქალაქი შემუსრეს და ტყუე ყვეს, და წარიყვანეს დავახტანგისი მირანდუხტ, სამის წლის ქალი. *romel daurces warutyuenvlad Bevni qarTlisani, kaxeTi da klarjeTi da egrisi*, ჩავლეს რანისა და მოვაკანისა, წარტყუენეს იგი-ცა და განვლეს კარი

დარუბანდისა, რამეთუ თვთ გზა სცეს დარუბანდელთა, და შევიდეს ოვსეთს გამარჯუებულნი“ (leonti mroveli, 1955 <http://www.amsi.ge/istoria/qc/>).

2.6. vaxtang gorgaslis Svilis _ daCis _ drosac qarTlis saxelmwifos erT-erTi kuTxed, xevad, kaxeTis rangis saerisTavod, ganixileba egrisi:

“ხოლო ამან დაჩი მეფემან იწყო შენებად ქართლისა, რამეთუ მოჯრებულ იყვნეს ყოველნი ჳევნი ქართლისანი, თვნიერ კახეთისა და კლარჯეთისა და ეგრისისა. და განასრულნა ზღუდენი ტფილისისანი, და, ვითა ებრძანა ვახტანგს, იგი შექმნა სახლად სამეუფოდ“ (იქვე).

2.7. arCilisa da miris dros (arabebis agresiiis dros) egrisi (svaneTTan, TakuverTan da guriasTan erTad) qarTlis mefeebis Svilebs Soris ufrosis piradi samflobeloa:

“ხოლო მირ დამძიმდა წყლოლებისა მისგან მოსიკუდიდ, და რქუა ძმასა თვსსა არჩილს: “მე ესე-რა წარვალ, ძმაო, მამათა ჩუენთა თანა; არამედ წარმეც და დამვალ საფლავსა მამათა-ვე ჩუენთა თანა და შენ გაუწყო აღგილი საგანძურთა ჩუენთა ნამალევეთა სადა არს. და არა მივის ძე-წულიშვილი მკვდრად, არამედ მისხენ შვდნი ქალნი. აწ შენ ხარ მკვდრი სახლისაგან მეფობისა ჩუენისა, მირიან მეფისა. და შენ თვთ უწყი, ვითარმედ ქალი, შვილი ჩუენი, არა მივსცით ერის-თავთა ჩუენთა ცოლად. ანუ მივსცით მეფეთა, ანუ მო-ვინ-მე-ვიდის სპარსთავან ნათესავი მეფეთა, ვითარცა ფეროზ, რომელსა მისცა მირიან მეფემან, ასული მისი ცოლად. და ჩუენ შემცირებულ ვართ, რამეთუ შენ ხარ უცოლო, და მე ვარ უძეო. აწ რათვან მოიყვანნიან მამათა ჩუენთა ცოლნი ასულნი ერის-თავთა ჩუენთანი, მისცენ მათ ასულნი ჩემნი და განუყვენ მათ ქუეყანანი ქართლისანი: ნახევარი შენ და ნახევარი მათ ხოლო საუხუცესოდ რომელ მქონდა, მომიცემია შენდა, და გქონდეს საუხუცესოდ: ეგრისი, სუანეთი, თაკურთი, არგუეთი და გურია. ხოლო კლარჯეთი და შუამთიულოეთი მიეც ასულთა ჩემთა, რათა მუნ შინა იყვნენ ჟამთა ამათ ბოროტთა“¹ (იქვე).

2.8. arabobis dros egrisis mTavari qalaqi qarTlis mefeebis saZvalea:

“და მამა-ცა ჩუენი მოკულდა შფოთსა ამას შინა და ვერ წარვეციოთ იგი მცხეთას, წარსცენ ძუალნი მისნი და დაჰფლენ საყდარსა ქუთათისსა, რათა იპოვოს იგი საწამებელად სამკვდროსა ჩუენისა, და შენ დაადგერა და ემოყურებოდი ბერძენთა, ვიდრემდის განქარდეს ბნელი ესე“ (leonti mroveli, 1955 <http://www.amsi.ge/istoria/qc/>).

2.9. arabobis dros quTaisiis qveyanaSi (mxareSi) _ moxerisSi, rogorc egrisis yvelaze dacul adgilas, arCili da miri inaxaven saxelisuflebo ganZs:

“და შენ წარიხუენ ორნი იგი გვრგვნი, ოქროსა და ანთრაკისანი: ერთი მირიან მეფისა და ერთი ვახტანგისი, რომელი მოუძღუნა სპარსთა მეფემან ვახტანგს, ყოველსა თანა ოქროსა და ვერცხლსა, რომელი აჰკიდა ხუთასსა და მკვრცხლსა ორიათასსა; და შენ და მამამან ჩუენმან dasdeviT

igi quTaTiss da cixe-gojs".

დავძენთ:

ამავე ცნობებს ადასტურებს გიორგი მერჩულეც, რომელიც აფხაზეთს, იმავე ეგრისს, ქართლის ერთ-ერთ მხარეს განიხილავს ცნობილ ფორმულაში; კერძოდ, მისი აზრით, ქართლია ფრიადი (მრავალი) მხარე (კუთხე), სადაც წირვა-ლოცვა ქართულად აღესრულება.

3. saqarTvelos aRorZineba tao-klarjeTidan ki daiwyo, magram afxazeTis/egrisis centri - quTaisi, rogorc qarTuli mxareebis centrebs Soris yvelaze daculi centri, 978 wels gaxda bagrat III-is mier axladgaerTianebuli saqarTvelos dedaqalaqi (ბაგრატის მეფობის დროს აიგო ბაგრატის ტაძარი).

საქართველოს გაერთიანების პროცესში განსაკუთრებული წვლილი აქვს დასავლეთ საქართველოში (აფხაზეთა სამეფოში, ცენტრით ქუთაისი) მოღვაწე ფეოდალს იოვანე მარუშისძეს (მარუშიანს), რომელიც იყო აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) მეფის – თეოდოსის – ერისთავი ქართლში (გ. გაბუნია, 1996: 71-74).

ქუთაისიდან მართავდნენ სრულიად საქართველოს ბაგრატ III, გიორგი I, ბაგრატ IV, გიორგი II და დავით IV აღმაშენებელი, რომელიც ქუთაისში ავიდა ტახტზე 1089 წელს³. ქუთაისი დედაქალაქი იყო 1122 წლამდე. დავით აღმაშენებელმა 1106-1125 წლებში ქუთაისთან ახლოს ააგო გელათის ტაძარი და უმაღლესი სასწავლებელი – აკადემია, რომელიც “მეორე იერუსალიმად” და “სხუად ათინად” იწოდებოდა. ამ პერიოდის “ქუთათის ქვეყანას” უკავშირდება ისეთი დიდი ქართველი მოღვაწეების სახელები, როგორცაა: გიორგი ჰყონდიდელი და იოანე პეტრიწი.

4. dedaqalaqis TbilisSi gadatanis Semdeg mcirdeba quTaisis zogadqarTuli roli. quTaisi knindeba osmaleTis agresiiisa Tu TurqTa quTaisSi yofnis periodSi (1510-1770 ww.).

სიმბოლურია ისიც, რომ ბაგრატის ტაძარი მეტად ზიანდება 1770 წელს თურქეთის სამხდრო შენაერთებისა და ტოტლებენის დაპირისპირების დროს (a. nikoleiSvili, o. nikoleiSvili, 2012: 24-29).

5. quTaisSi arsebuli imereTis samefos samefo karis, kerZod, solomon meoris survili iyo saqarTvelos gaerTianeba, რაზედაც ერეკლე მეორემ უარი თქვა. იმერეთის მეფის ინციატივა და სწორი ორიენტირები განდა საფუძველი 1790 წლის “იბერიელთა ერთობის ტრაქტატისა”...

³ vrclad ix.: g. gabunia, quTaisi, "qutaisi samoqalaqosa" da quTaTisis queynis" (Sida egrisi) istoriuli funqciis, misi adgilis, rolisa da mniSvelobis sakiTxisaTvis saqarTvelos istoriasa da kulturaSi, "didi quTaisi" (akaki wereTlis saxelmwifo universitetis samecniero Sromebis krebuli), quTaisi, 2010: 25-54; quTaisi istoriis Sesaxeb ix., agreTve: v. CakvetaZe, quTaisi istoridan, Tb., 1960; v. jaoSvili, quTaisi, ekonomikur-geografiul gamokvleva, Tb., 1989.

6. XIX saukunis meore naxevarsa da XX saukunis dasawyisSi saqarTvelos inteleqtualuri elitis ZiriTad nawils quTaisSi aRzrdili pirovnebebi Seadgendnen.

ქუთაისის ინტელიგენცია XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან: დიმიტრი ყიფიანი, სერგეი მესხი, აკაკი წერეთელი, ანტონ ლორთქიფანიძე, გიორგი წერეთელი, გაბრიელ ეპისკოპოსი, გიორგი შერვაშიძე, მამია გურიელი, კიტა აბაშიძე, ნიკო ნიკოლაძე, იაკობ ნიკოლაძე, კირილე ლორთქიფანიძე, სილოვან ხუნდაძე, იოსებ ოცხელი, ზაქარია ფალიაშვილი, კომპოზიტორი მელიტონ ბალანჩივაძე, ნიკო ლორთქიფანიძე, კოტე მესხი (თეატრი), მღვდელმოწამე სიმონ მჭედლიძე და სხვ. ქუთაისში გამოდიოდა ათეულობით გაზეთი (g. gabunia, 2010: 48-50; r. saRinaZe, 2011: 5).

საბჭოთა და პოსტსაბჭოთა პერიოდებს აღარ შეეხები (ამ თემებზე სხვა მოხსენებებიცაა); **აღვნიშნავ მხოლოდ ერთს:**

გასული საუკუნის ბნელ 90-იან წლებში ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტში არსებული ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მიერ დაარსებული ქართველოლოგიური საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია: “quTaisuri saubrebi“ გადაიქცა პოსტსაბჭოთა საქართველოში მეცნიერული აზრის აღორძინების ცენტრად. ამ სიმპოზიუმების ფარგლებში ჩაისახა და დღემდე უწყვეტად გამოდის ყოველწლიური სამეცნიერო ჟურნალი “qarTveluri memkvidreoba“.

ბოლო პერიოდში ქუთაისის როლის აღორძინების მცდელობად უნდა მივიჩნიოთ პარლამენტის გადატანა ქუთაისში, თუმცა ეს პროცესი ახლა შეჩერებულია.

დღეს ქუთაისს არა აქვს თავისი კუთვნილი გამორჩეული ადგილი საქართველოს პოლიტიკურ თუ კულტურულ ცხოვრებაში, მაგრამ, ვფიქრობ, ასეთი პასიური პერიოდი დიდხანს არ გაგრძელდება; ოპტიმიზმის საფუძველს იძლევა ქუთაისში მოღვაწე ეროვნული მასშტაბის ადამიანების სიმრავლე; სანიმუშოდ დავასახელებ ჩემთვის ახლობელ ადამიანებს, მხატვრებს: ოთარ ქანდარას, არსენ ფოჩხუას, თემურ თადუმაძეს, ვიტალი კაპანაძეს, ჯავა ჭეიშვილს, არჩილ და სოსო ჩოგოვაძეებს, დიმიტრი შანიძეს, ვალერი მემშარიაშვილს; გობელენის დიდოსტატებს: თამარ (ბაილა) ჭეიშვილს, მერაბ ვალიკოვს; ცნობილ მეცნიერებს: ავთანდილ ნიკოლეიშვილს, მერაბ კეზევაძეს, თემურ სურგულაძეს, გიორგი ონიანს, დავით ნიშნიანიძეს; მწერლებს: რეზო ჭეიშვილს, ოტია იოსელიანს, ზურაბ კუხიანიძეს, ლილი ნუცუბიძეს, ზაალ ებანოიძეს, ელგუჯა თავბერიძეს, გიზო თავაძეს, თორნიკე ერისთავს, გია ხოფერიას, ომარ გვეტაძეს, სოსო იარღანაშვილს, ცირა ყურაშვილს, სერგო წურწუმიას, ნანა გასვიანს; ჟურნალ “განთიადის“ გამომცემლებს ავთანდილ ყურაშვილსა და თემურ ამყოლაძეს; ილია ჭავჭავაძის სახელობის ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის ამბიციურ პროექტს – ქართველოლოგთა (და ბიბლიოთეკათმცოდნეთა) ყოველწლიურ სიმპოზიუმს და სამეცნიერო ჟურნალ “წელიწდეულს“ და სხვ.

ამრიგად,

ქუთაისი საუკუნეების მანძილზე იყო საქართველოს სასულიერო და

სამეფო ცენტრი; შესაბამისად, აქ თავს იყრიდა ქართული ინტელექტუალური ელიტა. საქართველოს ეს მხარე იშვიათად იყო დაპყრობილი გარეშე მტრისაგან, რამაც განაპირობა სამწიგნობრო კულტურის, ზოგადად, ქართული კულტურის უწყვეტი და შეუქცევადი განვითარება.

თანამედროვე დემოგრაფიული და ეკონომიკური კრიზისის პერიოდში, როცა ქუთაისიდანაც გაედინება ნიჭიერი ახალგაზრდობა, ქუთაისის უდიდესი გამოწვევაა ეროვნული მასშტაბის ქართულენოვანი ცენტრობის შენარჩუნება. ამ გამოწვევას ნამდვილად არ წაადგება 60 000 უცხოენოვან სტუდენტზე გათვლილი უნივერსიტეტის მშენებლობა და ქუთაისში უცხოენოვანი ანკლავების გაჩენა. თუ სწორად არ დაგვეგმავთ ქუთაისის მომავალს, თანამედროვე გლობალისტურ სამყაროში მალევე დავშრეტთ “ქუთაისის ქვეყანას“, როგორც ქართული ცნობიერებისა და ქართული კულტურის ანკარა წყაროს; *wyaros, romelmac dRemde SeinarCuna TavisTavadoba bunebrivi geografiuli daculobis gamo.*

თანამედროვე პირობებში ბუნებრივი ზღუდეები (კავკასიონი, ზღვა, გარშემო ქართული მხარეები...) აღარ მუშაობს: ინტერნეტისა და რაკეტების ეპოქაში ბუნებრივ დამცავ ბარიერს აღარ წარმოადგენს მეზობელთა მეციხოვნეობა თუ კავკასიონის მთაგრეხილი; თანამედროვე პირობებში დამცავი “ზღუდე“ უნდა იყოს ქართულენოვანი მეცნიერება, ქართულენოვანი კულტურა, ზოგადად, ქართულენოვანი ცნობიერება. შესაბამისად, აუცილებელია, როგორც საქართველოს ცენტრალურმა ხელისუფლებამ, ასევე, ქუთაისში მოქმედმა პოლიტიკურმა სპექტრმა ნათლად გააცნობიეროს ქუთაისისათვის ტრადიციული და შეუცვლელი როლი ქართული სახელმწიფოსა და ქართული კულტურისათვის. გამომდინარე აქედან, ქუთაისის ისტორიული ფუნქციის გათვალისწინებით დაგეგმოს ქალაქის კულტურული და საგანმანათლებლო-სამეცნიერო ცხოვრება.

damowmebuli literatura

- g. gabunia, 1996** – გ. გაბუნია, ასე იწყებოდა დიდი საქართველო, ქუთაისი, 1996.
- g. gabunia, 2010** – გ. გაბუნია, ქუთაისის, “ქუთაისის სამოქალაქოსა“ და ქუთათისის ქუეყნის (შიდა ეგრისი) ისტორიული ფუნქციის, მისი ადგილის, როლისა და მნიშვნელობის საკითხისათვის საქართველოს ისტორიასა და კულტურაში, დიდი ქუთაისი“: აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო შრომების კრებული, ქუთაისი, 2010.
- georgika, 1965** – გეორგია 2, 1965 (პროკოპი კესარიელი, “გოთებთან ბრძოლა“); http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/3326/1/Georgika_1965_tomi_II.pdf. 10.02.2019.
- o. lanCava, 1996** – ო. ლანჩავა, ქუთაისი ეგრის-ლაზიკის ციხე-ქალაქთა სისტემაში, ქუთაისი, 1996.
- leonti mroveli, 1955** – ლეონტი მროველი, ქართლის ცხოვრება, სიმონ ყაუხჩიშვილის გამოცემა, ტომი I, თბ., 1955; <http://www.amsi.ge/istoria/qc/>
- a. nikoleiSvili, o. nikoleiSvili, 2012** – ა. ნიკოლეიშვილი, ო. ნიკოლეიშვილი, ევროპელი ავტორები ქუთაისის შესახებ (XV-XIX საუკუნეები), ქუთაისი, 2012.
- r. saRinaZe, 2011** – რ. საღინაძე, ქართული პერიოდიკისა და პრესის ენის ისტორიიდან, თბ., 2011.
- t. futkaraZe, 2005** – ტ. ფუტკარაძე, ქართველები, თბ., 2005.
- v. CakvetaZe, 1960** – ვ. ჩაკვეტაძე, ქუთაისის ისტორიიდან, თბ., 1960.
- v. jaoSvili, 1989** – ვ. ჯაოშვილი, ქუთაისი, ეკონომიკურ-გეოგრაფიული გამოკვლევა, თბ., 1989.

TARIEL PUTKARADZE

ABOUT THE REASONS FOR THE DISTINCTIVE ROLE OF KUTAISI IN THE LINGUISTIC-CULTURAL STATE IN THE HISTORY OF GEORGIA

Kutaisi has been the center of Georgian culture and spirituality from ancient times. Such a role and function was determined by several factors in the history of the Georgian nation: The country of Kutaisi (Old Ingrid, Mokhris; Imereti) was fully protected by outer Georgian parts:

- To the north by the Caucasus Mountains, whose passages were controlled by Georgians from Svaneti or Racha-Lechkhumi;
- In the south, Georgian Meskhetians guarded the territory;
- To the east - Kartlians;
- From the west - the sea.

Accordingly, gifted Georgians living in this part of central Georgia had more time and disposition for the development of creative thinking and culture. Such geographical location defined the special role of Kutaisi, and many facts emphasizing Kutaisi's unique historical role. For centuries Kutaisi has been the theological and royal center of Georgia; Consequently, the Georgian intellectual elite gathered here. This part of Georgia was rarely conquered by a foreign enemy, which defined the continuous and irreversible development of literary culture, and

culture in general. In the modern demographic and economic crisis, when talented youth are flowing out of Kutaisi, the greatest challenge for Kutaisi is to maintain a national-level Georgian-language center. Building a university for 60,000 foreign-language students and opening foreign-language enclaves in Kutaisi will certainly not be a benefit for the city. If we do not plan the future of Kutaisi, we will soon drain the "country of Kutaisi" in the modern global world, As a pure source of Georgian consciousness and Georgian culture; **a source that has survived to this day for its natural geographical protection.**

In modern conditions, the natural barriers (the Caucasus, the sea, the surrounding Georgian parts) no longer work: in the age of the Internet and missiles, guarding of neighbors or the Caucasus range can no longer be considered as the natural protective barrier; In modern conditions, the protective "edge" should be Georgian-language science, Georgian-language culture, and generally Georgian-language consciousness. Accordingly, it is necessary for both the central government of Georgia and the political spectrum in Kutaisi to clearly understand the traditional and indispensable role of Kutaisi for the Georgian state and Georgian culture, Accordingly, take into account the historical function of Kutaisi, plan the cultural and educational-scientific life of the city.